
ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ

ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ ЧОРНОЗЕМАМ (до 95-річчя від дня народження професора І. А. Крупенікова)

«Чому було присвячене моє життя? Це, звісно, питання філософське і частково риторичне. Але коли відхилитися від особистих мотивів інтимних властивостей, воно було віддане ґрунту і ґрунтознавству».

(Крупеніков І. А. Біобібліографія. – Кишинів, 1997)

10 квітня 2007 року виповнилося 95 років від дня народження і 70 років наукової, педагогічної і суспільної діяльності Ігоря Аркадійовича Крупенікова – головного наукового співробітника Інституту ґрунтознавства та агрономії імені М. О. Дімо, доктора географічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки, почесного члена Академії наук Молдови, двічі лауреата республіканської державної премії, лауреата премій імені В. В. Докучаєва і В. Р. Вільямса (двічі), лауреата почесної медалі Академії наук Словаччини, почесного члена національних товариств ґрунтознавців Молдови, Росії, України.

Ігор Аркадійович народився в Петербурзі в інтелігентній сім'ї інженера-технолога виноробства Аркадія Михайловича Крупенікова і викладачки російської і французької мов Віри Агапітівни Виноградової. Бабуся по матері, Марія Лук'янівна, – двоюрідна сестра композитора О. К. Глазунова, дідусь, Агапіт Тимофійович Виноградов, був відомим петербурзьким філологом.

У 1931 р. І. А. Крупеніков вступив на навчання на ґрунтово-географічний факультет Московського університету, де лекції читали відомі вчені: О. О. Борзов – з фізичної географії, В. В. Геммерлінг – з ґрунтознавства, Н. А. Качинський читав фізику ґрунтів, С. П. Троїцький – хімію ґрунтів, М. М. Філатов – географію ґрунтів, Д. Г. Віленський – загальне ґрунтознавство.

Після закінчення університету в червні 1935 року І. А. Крупеніков був рекомендований в аспірантуру, де його науковим керівником був відомий учений В. В. Геммерлінг. Цікава дисертаційна тема передбачала вивчення практично невідомої в ґрунтовому ракурсі території Наурзумського заповідника на півдні Кустанайської області Казахстану. Цей заповідник був тоді чудом природи, де на величезній території площею 300 тис. га на Тургайському плато були поширені цілинні ковилові степи на темно-каштанових ґрунтах. Це був свого роду зональний еталон ґрунтів. До осені 1938 року І. А. Крупеніков підготував дисертацію на тему «ґрунти і ґрунтовірні умови Наурзумського заповідника». Після служби в армії повернувся в заповідник і вивчав солестійкість дерев і кущів.

У 1942 році наукові роботи в заповіднику були призупинені і І. А. Крупеніков переїхав до Ташкенту, де перебував в евакуації Інститут виноробства і виноградарства «Магарач». Тут учений працював завідувачем відділу агроґрунтознавства. Дворічна робота в Середній Азії посприяла закріпленню в нього екологічного духу та ландшафтно-географічного мислення. І. А. Крупеніков зазначав, що природа Середньої Азії дуже контрастна, прекрасна й неповторна, а центром всього цього калейдоскопу вражень були ґрунти.

Після війни в Крим повертається Інститут «Магарач», а з ним і І. А. Крупеніков. Кримський період ознаменувався для вченого започаткуванням серії «Життя видатних людей», зокрема він разом з братом Левом написав книгу про В.В. Докучаєва. Згодом вона була перекладена на болгарську, чеську, естонську, татарську мови. Це була перша книга про великого ґрунтознавця, завдяки їй ім'я В. В. Докучаєва стало відомим багатьом.

У 1948 році І. А. Крупеніков переїжджає до Молдови, будучи вже сформованим ученим – кандидатом наук, доцентом, який знав ґрунти Підмосков'я, Заволжя, Казахстану, гірських і передгірських районів Середньої Азії, Криму. Він читає багато курсів на відділенні ґрунтознавства Кишинівського університету. Під його керівництвом чи консультуванням захищено майже 50 кандидатських і докторських дисертацій. Крім того, Ігор Аркадійович читав лекції в Інституті вдосконалення вчителів, був співавтором багатьох видань підручників «Географія Молдавії» для середньої школи, один з яких був відзначений почесним дипломом на конкурсі навчальних посібників з регіональної географії.

З 1956 до 1958 року І. А. Крупеніков працював в Одесі. Як згадував ювіляр, Одеса тоді була зовсім «негрунтовим» містом, і професійно він почував себе самотнім, хоча саме місто дуже подобалося вченому своїм особливим колоритом, близькістю моря.

У 1958 році І. А. Крупеніков повертається до Кишинєва і стає завідувачем відділу ґрунтознавства Ґрунтового інституту, де директором тоді був видатний учений М. О. Дімо. Робота відділу ґрунтознавства полягала в картографічному й текстовому узагальненні матеріалів ґрунтових обстежень адміністративних районів. Складались ґрунтові карти районів М 1:50000 і нариси до них з описом ґрунтів, об'єднанням їх в агровиробничі групи, а також аналітичними даними й рекомендаціями з раціонального використання ґрунтів. Ці роботи відіграли важливу роль у дослідженні ґрунтового покриву Молдови, оскільки до цього часу її територія була білою плямою щодо географії ґрунтів. Як зазначає І. А. Крупеніков, М. О. Дімо тоді говорив, що ґрунти Молдови менше вивчені, ніж тундра російської півночі. Дослідження І. А. Крупеніков проводив разом з хорошими й енергійними дослідниками А. Ф. Урсу, Д. М. Балтянським, А. К. Родіною, Р. І. Луньовою, Л. М. Рябініною, М. В. Могоряну, І. І. Шиліхіною, А. М. Холмецьким, Б. П. Подимовим, Г. П. Стрижовою, З. І. Сінкевич, Ф. І. Клещ, Н. І. Роговською, В. П. Ганенко, Е. З. Скрябіною, В. П. Граті, М. Д. Волощуком, Н. А. Прохіною, М. І. Лейб та іншими. На основі цих досліджень була видана зведена ґрунтова карта Молдавії в М 1:200000, а в 1965 році – книга «Агроґрунтове районування МРСР».

У 1966 році І. А. Крупеніков успішно захистив докторську дисертацію «Чорноземи Молдавії», а через рік вона була видана у вигляді об'ємної книги (36 друкованих аркушів). Книга була солідним виданням, мала привабливий вигляд і помітний резонанс. Цій праці І. А. Крупеніков надавав величезного значення і вважав її головною книгою свого життя, казав, що «ще чогось, рівнозначного їй, мені, очевидно, вже не написати». У 1974 році ця робота була видана в першому томі монографії «Чорноземи СРСР».

Як зазначає І. А. Крупеніков, проблема чорноземів ніколи не буде вичерпана, що він відчув на собі. Побувавши в кінці 1960-х – на початку 70-х років у Румунії, Болгарії, Угорщині, Сербії і ознайомившись з чорноземами цих країн, а також літературою про них, учений зауважив, що серед чорноземів, особливо на широких голоценових терасах Дунаю, Тиси та інших рік, переважають карбонатні на лесоподібних породах, дуже подібні до таких у Молдові, на Нижньому Дону та Кубані. Так сформувалася ідея про генетичну єдність чорноземів Дунайсько-Понтичної фації. Це знайшло своє втілення в численних статтях про ґрунти Румунії, Болгарії, Югославії, монографії «Карбонатні чорноземи», тритомнику «Ґрунти Молдавії». Автор констатує, що карбонатні чорноземи особливо хороші для виноградників, проте несприятливі для насінних плодових культур.

Водночас у ті роки у вченого не погасла тяга до історії ґрунтознавчої науки. У 1973 році видана книга «Довге життя Дімо», присвячена сторіччю від дня народження М. О. Дімо. На рік пізніше вийшла монографія «Історія географічної думки в Молдавії», у 1976 році – книга про видатного географа, народженого в Бессарабії, Л. С. Берга, у 1979 році – дві книги про М. М. Сибірцева і С. О. Захарова. У серії «Життя видатних людей» було написано книгу про В. Р. Вільямса, а також популярні наукові статті про А. Т. Болотова, І. М. Комова, Ф. І. Рупрехта, Д. Д. Менделєєва, К. Д. Глінку, В. І. Вернадського, Р. С. Ільїна та інших. У 1981 році була видана «Історія ґрунтознавства. Від часу його зародження до наших днів», що було тріумфом, який проявив себе ще раз у 1992 році, коли був виданий переклад цієї книги англійською мовою зразу в двох виданнях – в Індії і Голандії. За ці праці в 1986 році І. А. Крупеніков отримав премію імені Докучаєва.

Важливого значення І. А. Крупеніков надавав застосуванню математичних методів для того, щоб отримати надійні показники, виявити їхню варіабельність, визначити модальні варіанти для кожного підтипу чорноземів. Це дало можливість об'єктивно оцінювати ступінь типовості того чи іншого розрізу, ділянку для закладення польових дослідів, точніше проводити бонітування ґрунтів. Ознайомлюючись з новинами географії, геології, біології та інших суміжних наук, учений бачив, як упевнено математичні методи входять у ці науки. Тому, працюючи в цьому напрямку, учений видає в 1978 і 1981 роках «Статистичні параметри складу і властивостей ґрунтів Молдавії». Ці два довідники до цього часу мають важливе значення для вирішення багатьох теоретичних і прикладних завдань. Довідники використовують і для уточнення класифікації ґрунтів Молдови. У 1987 році видано «Класифікацію і систематичний список ґрунтів Молдавії» (автори І. А. Крупеніков і Б. П. Подимов).

80-ті роки минулого століття ознаменувалися в науковій роботі І. А. Крупенікова підготовкою і виданням тритомника «Ґрунти Молдавії», книги якого виходили послідовно в 1984, 1985 і 1986 роках. У цих томах автор розглядає систематику, генезу, речовинний склад, фізику, геохімію, біологію ґрунтів, географічні закономірності поширення ґрунтів і прикладні питання їхнього використання й охорони. У 1989 році автори цього видання отримали Державну премію Молдавії. Після завершення тритомного видання І. А. Крупеніков здійснив свій задум – написав і видав у 1992 році книгу «Ґрунтовий покрив Молдавії. Минуле, майбутнє, управління,

прогноз». Як зауважує автор, у цій книзі він виклав своє, можливо й спірне, уявлення про ґрунт як важливий компонент біосфери, сформулював парадигму ґрунтознавства як особливої галузі природознавства. З регіональних проблем учений зробив акцент на ерозії ґрунтів і її екологічних наслідках, запропонував чотири альтернативні прогнози розвитку ґрунтів і ґрунтового покриву. У цій монографії, а також у багатьох статтях І. А. Крупеніков вказував на різке посилення деградації ґрунтів, здійснення на практиці песимістичного прогнозу щодо стану ґрунтів і їхньої біологічної продуктивності і намагався привернути увагу громадськості до цієї проблеми.

Багато років Ігор Аркадійович значну увагу приділяв питанням охорони ґрунтів, зрощення, ґрунтового-екологічного моніторингу.

У 1996 році І. А. Крупеніков порадував нас невеликою, але цікавою книгою «Докучаєв про Бесарабію», яка була написана до 150-річчя від дня народження видатного вченого.

І. А. Крупеніков широко відомий серед ґрунтознавців світу. Він брав участь у трьох міжнародних конгресах ґрунтознавців у Бухаресті, Аделаїді, Москві, у всіх всесоюзних з'їздах ґрунтознавців у різних містах колишнього СРСР, численних міжнародних конференціях і симпозіумах. У Молдавії вчений організував щорічне проведення дімовських читань. У 1978 році видає книгу «Чорнозем – наше багатство», а в 1985 році виходить друком книга «Збережемо і примножимо. Розповіді про охорону ґрунтів». І. А. Крупеніков понад 10 років був членом редколегії журналу «Ґрунтознавство», є членом редколегії журналу «Agriculture». Майже в кожному номері журналу є публікації І. А. Крупенікова про долю ґрунтів, особливо чорноземів, за що його не випадково називають «поетом чорнозему».

І. А. Крупеніков багато зробив для розвитку географії в Молдавії – це і підручники з географії Молдавії, і науково-популярні книги. Зокрема, у 1982 році вийшла в світ книга «Дорога природа Молдавії», а в 1989 році – книга з дуже значимою назвою «Природа завжди права». Учений брав участь у багатьох з'їздах географів, багато років був на телебаченні в Кишиневі ведучим «Клубу мандрівників».

Останнім часом учений активно працює над проблемами біосферної ролі ґрунтів. Особливу увагу привертають його праці «Біосферні функції ґрунту і вплив на них ерозії» (1999), «Деградація ґрунтів і майбутня доля Молдови» (2000) і книга, написана разом з Б. П. Боінчаном «Чорноземи та екологічне землеробство» (2004), яка була відзначена премією АН Молдови. У книзі в науково-популярній формі висвітлені питання, пов'язані з раціональним використанням одного з основних природних багатств Республіки Молдова – чорноземних ґрунтів. Автори зазначають, що способи використання ґрунтів і методи відновлення їхньої родючості в сучасних системах землеробства не тільки неадекватні природним властивостям ґрунтів, але й не враховують вимог об'єктивно існуючих законів землеробства. Продовження такої практики може спричинити природну й економічну катастрофу. Стає очевидним, що шлях техногенної інтенсифікації безперспективний не тільки через енергетичні та економічні причини, але й внаслідок зростання негативних екологічних і соціальних наслідків.

Будучи на святкуванні 95-річчя від дня народження І. А. Крупенікова, я переконався, що ювіляр повен сил, енергії, творчих задумів. Ігор Аркадійович – добродушна, дуже доброзичлива людина, завжди охоче допомагає колегам у вирішенні різноманітних проблем – від наукових до життєвих. А його поради базуються на багатющому життєвому досвіді і любові до людей. Славний життєвий шлях ученого достойний шани і наслідування.

Уже понад 35 років кафедра ґрунтознавства й географії ґрунтів Львівського національного університету імені Івана Франка підтримує наукові зв'язки з професором І. А. Крупеніковим. У 1999 році видатний учений був у Львові і брав участь у роботі Міжнародної наукової конференції «Генеза, географія та екологія ґрунтів», виступив з доповіддю «Ерозія чорноземів і деградація їх екологічних функцій».

Спілкування з цією непересічною особистістю, дійсно талановитою людиною надає не тільки творчої наснаги, але й людського самоствердження. Вітаючи Ігоря Аркадійовича зі славним ювілеєм, хочеться побажати йому «Многая і благає літа!».

С. П. Позняк,
завідувач кафедри ґрунтознавства та географії ґрунтів
Львівського національного університету ім. Івана Франка, професор